

Александар М. Новаковић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0000-0002-7620-5964>

ПРЕГЛЕД УЏБЕНИКА И ПРИРУЧНИКА ЗА СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК АМЕРИЧКИХ И ЗАПАДНОЕВРОПСКИХ УНИВЕРЗИТЕТА И ШКОЛА

У раду се даје преглед уџбеника и приручника објављених у периоду од сто десет година (1915–2025) на америчким и западноевропским универзитетима, заводима и школама, са циљем упознавања младих методичара наставе са достигнућима њихових претходника и узора. Коришћена је метода теоријске анализе са техником анализе садржаја. Грађу за истраживање чиниле су дигитализоване верзије уџбеника и приручника доступне у иностраним библиотечким фондовима и дигиталним репозиторијумима. Анализа архивске грађе је показала да је у наведеном периоду објављено укупно 29 јединица, од чега 11 уџбеника, 8 граматика, 5 речника, 2 радне свеске, 2 читанке и 1 водич. Реч је о капиталним издањима, које су користиле генерације студената славистике, али и припадника дипломатских и војних организација Сједињених Америчких Држава и земаља Западне Европе. Највећи број уџбеника и приручника објављен је непосредно пре и након Другог светског рата, а њихови аутори су професори славистике на познатим универзитетима. Већина уџбеника и приручника намењена је изучавању српског језика на почетном нивоу. Према садржају, визуелном представљању и дидактичко-методичком обликовању сврставају се у ред школских приручника, који одговарају потребама и могућностима странаца који уче наш језик.

Кључне речи: српски као страни језик, Сједињене Америчке Државе, Западна Европа, универзитети, уџбеници и приручници

Увод

Питање квалитета уџбеника и приручника представља једно од фундаменталних питања методике наставе српског као страног језика. Њихова основна функција је да обезбеде довољно корисних материјала за рад на часу (и код куће), због чега имају подједнаку важност и за наставнике и за ученике. Ксенија Кончаревић (2007: 73) сматра да је проблематика њиховог конструисања и експертизе једно од „научно и практично најрелевантнијих подручја методике”. Зато су већ са првим реализованим курсевима и публикованим материјалима лингвисти, истраживачи и методичари наставе усмерили своју пажњу ка проналажењу оних који би могли да успешно одговоре на растуће захтеве савремене наставе. До сада је реализован већи број евалуација уџбеника и приручника – БУГАРСКИ 1984; ДИМИТРИЈЕВИЋ 1984; ЂЕРИЋ 1984; ГАЧИЋ 1986; ДАБИЋ 1986; ИГЊАТИЋ 1986; МАРОЈЕ-

¹ aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

ВИЋ 1986; МИХАИЛОВИЋ 1986; ЛОМПАР 1995; БЈЕЛАКОВИЋ 2007; БРБОРИЋ 2014; ОТАШЕВИЋ 2014; ЋОРЂЕВИЋ 2018; НОВАКОВИЋ 2022, 2024в – у којима се на поступан и систематичан начин указује на њихове предности и недостатке при непосредној примени у наставној пракси. Узимајући у обзир уџбенике (и приручнике) објављене с почетка новог века, Александар Новаковић (2022: 147) истиче да су многи од њих врло често „на корак до полифункционалности”. Међутим, постоји још много уџбеника и приручника који су објављени раније (током XX века), а који су, у датом тренутку, представљали веома функционална наставна средства.

Имајући у виду да се српски језик као страни изучавао „у институтима, на факултетима, у центрима за учење страних језика, на народним и радничким универзитетима” (ДЕШИЋ 1999: 234) и „сасвим малим приватним школама” (ДЕШИЋ 2003: 66), није упитно зашто су баш на наведеним и њима сличним институцијама написани и објављени први уџбеници и приручници, које су користиле генерације студената и који су постали својеврсни модели по којима се и дан-данас пишу уџбеници за учење српског као страног језика. У првом реду реч је о уџбеницима Института за стране језике (в. НОВАКОВИЋ 2024в) и Међународног славистичког центра (в. ЛОМПАР 1995; БРБОРИЋ 2014), чији су запослени настојали да припремом сопствених наставних материјала допринесу квалитету и ефикасности течајева које су и сами реализовали. Сагледавајући развој (методике) наставе српског као страног језика након Другог светског рата, Александар Новаковић (2024в) указује на место наведених институција, значај појединаца и њихових уџбеничких остварења на плану унапређења наставне праксе. У том погледу посебно место припада професорима и предавачима – Зори Вукадиновић, Јелени Јовановић, Даници Вујадиновић, Станици Церовић и Божи Ћорићу, чији су уџбеници и приручници доживели више (ре)издања, остављајући неизбрисив траг на пољу реализације наставе српског као страног језика. Својим садржајима и дидактичко-методичким обликовањем пратили су актуелне токове развоја наставе страних језика и директно обликовали пут наставе српског као страног језика.

Методолошке поставке истраживања

Предмет и циљ истраживања

Преглед историјског развоја наставе српског као страног језика показује нам да је имала важно место на иностраним универзитетима, војним школама и заводима, на којима су током читавог XX века функционисале славистичке катедре. Вељко Брборић (2018: 23) истиче да је српскохрватски језик имао добар статус, те да је „на бројним катедрама био на другом месту, одмах иза руског језика, који је с правом имао примат”. У условима повећаног интересовања за учењем српског језика, свака образовна институција је настојала да обезбеди што квалитетнији наставни материјал, којим би реализацију својих курсева (и часова) учинила ефикаснијом. Посебно је на том плану био продуктиван период између 1945. и 1986. године, који Александар Новаковић (2024в: 9) назива *златним добом методике*. „На том пољу су биле активне западноевропске државе и Сједињене Америчке Државе, које су улагале велика финансијска средства у развијање студија словенских језика” (НОВАКОВИЋ 2024а: 76). Део наведених публикација забележен је у „Библиогра-

фији југословенских радова о српскохрватском језику као страном (1960–1990)”, коју је сачинила Весна Крајишник (1992). Међутим, део њих је, сходно географској удаљености, остао изван регистара домаћих библиотечких фондова. Упркос томе што су их користиле генерације студената, данас се о њима веома мало зна. Захваљујући процесима дигитализације архивског материјала и оснивања дигиталних библиотечких фондова, дошли смо до информација о многим уџбеницима и приручницима о којима није писано у (домаћој) методичкој литератури. Преданим радом и истраживањем написали смо више научних радова, истичући њихово место и улогу коју су имали у настави српског као страног језика у време писања и објављивања. Но, наведени радови су расути по многобројним часописима, а неки од њих још увек чекају да буду публиковани. Стога, предмет овога рада је сачињавање својеврсног прегледа уџбеника и приручника објављених у периоду од сто десет година (1915–2025) на америчким и западноевропским универзитетима, заводима и школама, са циљем упознавања младих методичара наставе са достигнућима њихових претходника и узора.

Задаци истраживања

У складу са дефинисаним предметом и одређеним циљем истраживања издвојили смо следеће истраживачке задатке:

1. Указати на континуитет објављивања уџбеника и приручника за реализацију наставе српског као страног језика на америчким и западноевропским образовним институцијама.
2. Сагледати њихово место и значај у развоју (методике) наставе српског као страног језика.

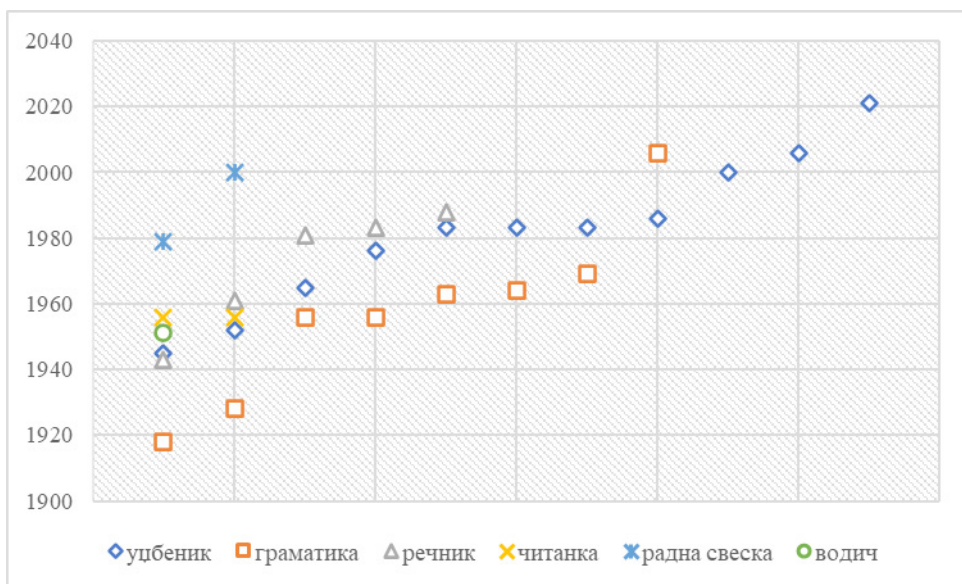
Методе, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са дефинисаним предметом, циљем и постављеним задацима истраживања користили смо методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. Грађу за истраживање чиниле су дигитализоване верзије уџбеника и приручника доступне у иностраним библиотечким фондовима и дигиталним репозиторијумима. Истраживање је реализовано крајем марта 2025. године.

Уџбеници и приручници западноевропских и америчких универзитета и школа у настави српског као страног језика

Најновија истраживања о историјском развоју методике наставе српског као страног језика, али и промишљања у постојећим уџбеницима и приручницима, указала су нам да не постоји јединствена библиографија уџбеника и приручника западноевропских и америчких универзитета и школа за учење српског као страног језика. Узимајући у обзир да нас бављење питањем уџбеника и приручника обавезује да познајемо достигнућа ранијих проучавалаца методике наставе српског као страног језика и аутора, циљ нам је да у овом прегледу представимо јединствен попис уџбеника и приручника објављених у периоду од 1914. до 2024. године. Настојали смо да се придржавамо хронолошког принципа. Дакле, све уџбенике и приручнике смо распоредили по годинама објављивања, како бисмо на једноставнији начин могли пратити развој уџбеничке продукције за учење српског

као страног језика. За уџбенике/приручнике који имају више издања, бележили смо прво издање, док смо остала издања наводили у виду посебних забелешки. Попис је обухватио и оне уџбенике и приручнике који су били забележени у раније поменутој библиографији коју је сачинила професорка Весна Крајишник (1992). Информације о објављеним уџбеницима и приручницима пронашли смо претраживањем базе података библиотечко-информационих система и дигиталних репозиторијума светске културне баштине (какви су *InternetArchive*, *WorldCat* и сл.).² Забележили смо укупно 29 јединица, од чега 11 уџбеника, 8 граматика, 5 речника, 2 радне свеске, 2 читанке и 1 водич (за наставу) (в. графички приказ 1).³ Једанаест публикација је објављено на простору западне Европе (Енглеске и Немачке), а осамнаест на простору Сједињених Америчких Држава.

Графички приказ 1. Уџбеници и приручници према години објављивања и типу публикације

SUBOTIĆ, DRAGUTIN, FORBS, NEVIL (1918). *SERBIAN GRAMMAR*. OXFORD: CLARENDON PRESS.

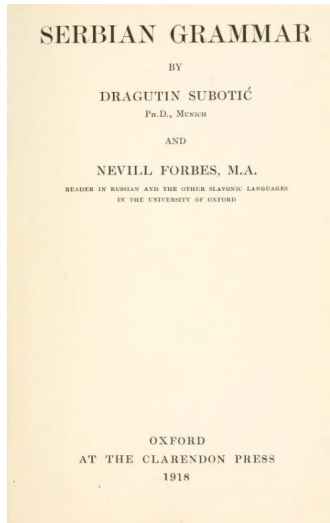
Једна од првих граматика за учење српског као страног језика јесте *Српска граматика* (енг. *Serbian Grammar*) објављена 1918. године у Оксфорду.⁴ Њени аутори су Драгутин Суботић, професор на Универзитету у Лондону, и Невил Форбс, професор на Универзитету Оксфорд. Граматика је 1926. године доживела своје друго издање. Метју и сар. (1952: 566) истичу да је „била најкоришћенији приручник међу студентима српског језика” у Лондону. Граматика је дигитализована и може се без посебних ограничења читати на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zfKC>. Има

2 За уџбенике и приручнике који постоје у електронском облику, а не подлежу закону о заштити ауторских права, наводили смо и веб-адресе на којима се могу читати.

3 Из техничких разлога су године у графичком приказу написане без тачке.

4 Интересантно је да прва граматика за учење српског као страног језика настаје у иностранству у време када се наша држава суочавала са ратним недаћама: „Са повлачењем војске и владе по беспућу Албаније, поред многобројних војника и њихових старешина, нестали су и непроцењиви записи једног тешког времена” (Антић 2021: 31).

четвороделну структуру – уводне напомене, први и други део, те вежбе за читање. У уводном делу дате су опште напомене о српском језику, његовом писму, изговору, подели гласова, акценатској норми и дијалектима. Средишњи део граматике посвећен је обради граматичких садржаја кроз тридесет пет лекција, укључујући и вежбе читања. Објашњења су кратка, јасна и поткрепљена већим бројем аутентичних и функционалних примера.

Фотографија 1. Насловна страна *Српске граматике* Драгутина Суботића и Невила Форбса

PRINCE, JOHN DYNELEY (1928). *PRACTICAL GRAMMAR OF THE SERBO-CROATIAN LANGUAGE*. NEW YORK, LONDON: HAFNER.

Посебан траг на америчким универзитетима оставила је *Практична граматика српскохрватског језика* (енг. *Practical Grammar of the Serbo-Croatian Language*), објављена 1928. године у Њујорку. Њен аутор је Џон Дајнли Принс, посланик и опуномоћени министар Сједињених Америчких Држава у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Коришћена је за потребе реализације наставе (и курсева) на Департману за славистику Универзитета Колумбија, који постоји од 5. маја 1915. године. Граматика је доживела још пет издања, и то: 1929, 1943, 1955, 1957. и 1960. године. Издање из 1943. године је дигитализовано и доступно на некомерцијалном дигиталном репозиторијуму под називом *HathiTrust*: <http://skr.rs/zfSF>. Драган Миливојевић (1968: 342) упозорава да овај приручник „треба користити крајње опрезно, јер пати од грубих грешака и неважећих изјава које могу довести ученика у заблуду”, јер српски језик у њему „не одражава друштвене и језичке промене које су се десиле у последњих четрдесет година”. Сам приручник је писан према постулатима граматичко-преводне методе. Садржај граматике чине четири одељка: 1. основе граматике српскохрватског језика, 2. одговарајуће вежбе, 3. обрасци за разговор и 4. текстови за читање.

ПРАКТИЧНА ГРАМАТИКА

СРПСКО-ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

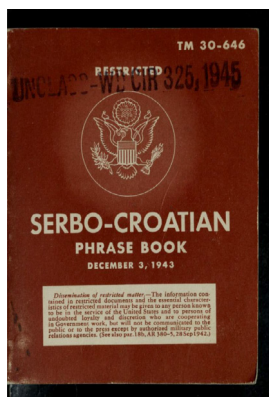
ОД
ЏОН ДАЈЛИЈА ПРИНСА
извршног помоћника и стручног јединице Савезних
Држава Америке у Краљевини Србији, Хрвати и Словенији

G. E. STECHERT & CO.
PUBLISHERS
NEW YORK

Фотографија 2. Насловна страна *Практичне граматике српскохрватског језика*
Џона Дајнлија Принса

UNITED STATES WAR DEPARTMENT (1943). *SERBOCROATIAN PHRASE BOOK*. WASHINGTON, DC: UNITED STATES GOVERNMENT PRINTING OFFICE.

Важно место међу приручницима припада и речницима. „Речници су управо такве књиге из којих ученици треба да се оспособљавају за самостално учење, за самостално трагање за истинама о себи и свету у коме живе” (ЏВИЈЕТИЋ 1981: 273). Један такав јесте *Српскохрватски: речник израза* (енг. *Serbo-Croatian Phrase Book*), објављен 1943. године у Вашингтону под окриљем Одељења за ратове америчке владе, која је посебну пажњу посвећивала језичкој обуци својих дипломатских и војних представника. Приручник је дигитализован и може се преузети са следеће веб-адресе: <http://skr.rs/zftu>. Користио се за учење најфреквентнијих израза који се у српскохрватском језику употребљавају за обављање различитих животних и војних активности. Обликован је сходно тадашњим тенденцијама у настави страних језика. Аутори су желели да садржаје представе на што прегледнији начин, те су користили четири колоне – изразе на енглеском, изговор и писање на српском, односно хрватском језику. Приручник садржи више хиљада речи и израза.

Фотографија 3. Корице речника *Српскохрватски: речник израза*

HODGE, CHARLTON (1945). *SPOKEN SERBO-CROATIAN: BOOK ONE AND TWO*. NEW YORK: SPOKEN LANGUAGE SERVICE.

Уџбеник *Говорни српскохрватски језик* (енг. *Spoken Serbo-Croatian*) објављен је 1945. године у Сједињеним Америчким Државама. Аутор је Чарлтон Хоџ (1917–1998), професор лингвистике и антропологије на Универзитету Индијана и члан америчког Завода за иностране послове. Издавачи уџбеника су Амерички савет учених друштава и Лингвистичко друштво Америке. Уџбеник је дигитализован и може се пронаћи на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zfyC>. Намењен је учењу српско(хрватско)г језика на почетном нивоу и садржи све неопходне граматичке и лексичке материјале за учење српског језика. Презентација лексичке и граматичке грађе у овом уџбенику почива на постулатима аудиолингвалне методе, чије је тежиште на говорном језику. Садржаји су представљени на начин који обезбеђује механичко увежбавање језичких образаца кроз дијалоге, у којима су садржане структуре које се уче као модели. Уџбеник се састоји из два тома, од којих сваки садржи по пет одељака окупљених око интересантних тема и по један одељак посвећен прегледу и утврђивању градива. Захваљујући својим квалитетима, уџбеник је доживео више издања – 1947, 1956, 1960, 1965, 1967, 1972. и 1973. године. Идентично издање овог уџбеника припремљено је за Институт оружаних снага Сједињених Америчких Држава, што не чуди с обзиром на чињеницу да је резултат ауторовог „рада на припреми наставних материјала за војску” (Нејлор 1987: 150).

ED 089549

Carlton Hodge

U.S. DEPARTMENT OF HEALTH,
EDUCATION & WELFARE
NATIONAL INSTITUTE OF
EDUCATION
THIS DOCUMENT HAS BEEN REPRODUCED EXACTLY AS RECEIVED FROM THE PERSON OR ORGANIZATION ORIGINATING IT. POINTS OF VIEW OR OPINIONS STATED DO NOT NECESSARILY REPRESENT OFFICIAL NATIONAL INSTITUTE OF EDUCATION POSITION OR POLICY

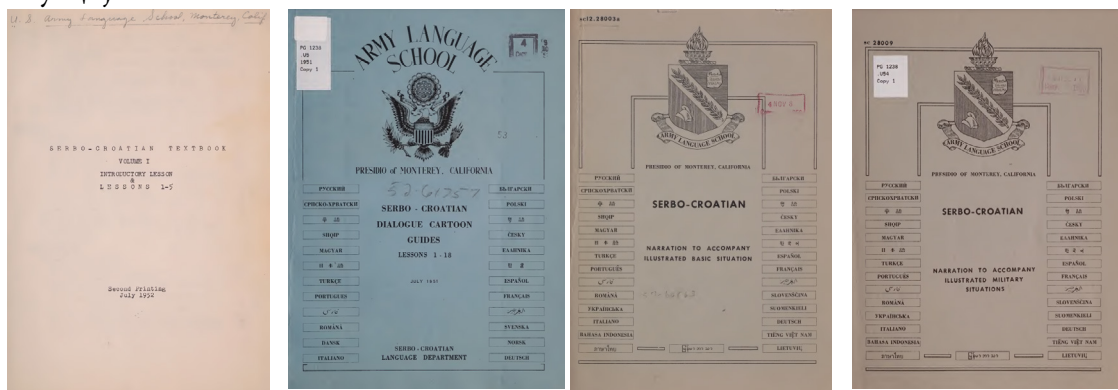
004 879
ERIC

SPOKEN SERBO-CROATIAN Book One

Spoken Language Services, Inc.

Фотографија 4. Насловна страна уџбеника *Говорни српскохрватски* Чарлтона Хоџа
ARMY LANGUAGE SCHOOL (1951). *SERBO-CROATIAN: DIALOGUE CARTOON GUIDES*.
MONTEREY: ARMY LANGUAGE SCHOOL.
ARMY LANGUAGE SCHOOL (1952). *SERBO-CROATIAN TEXTBOOK*. MONTEREY: ARMY
LANGUAGE SCHOOL.
ARMY LANGUAGE SCHOOL (1953). *SERBO-CROATIAN: DIALOGUE CARTOON GUIDES*.
MONTEREY: ARMY LANGUAGE SCHOOL.
ARMY LANGUAGE SCHOOL (1956). *SERBO-CROATIAN: NARRATION TO ACCOMPANY
ILLUSTRATED MILITARY SITUATIONS*. MONTEREY: ARMY LANGUAGE SCHOOL.
ARMY LANGUAGE SCHOOL (1956). *SERBO-CROATIAN: NARRATION TO ACCOMPANY
ILLUSTRATED BASIC SITUATION*. MONTEREY: ARMY LANGUAGE SCHOOL.
Уџбенички комплет *Уџбеник за српскохрватски* (енг. *Serbo-Croatian Textbook*)

објављиван је у периоду од неколико година, почевши од 1951. Реч је о уџбеничком комплету који су саставили запослени на америчкој Војној школи језика⁵ (дакле, на тлу Сједињених Америчких Држава) ради припреме полазника програма владе за обављање војнообавештајних и дипломатских активности на српском говорном подручју. Састоји се из одређеног броја томова основног уџбеника и пратећих приручника. Основна функција уџбеника је подразумевала подучавање српском језику, односно убрзани развој граматичке, лингвокултуролошке и комуникативне компетенције. Уџбеник се одликује садржајношћу и, за време његовог настанка, врло функционалним дидактичко-методичким обликовањем. Александар Новковић (2024б) бележи да „иако се у појединим електронским библиотечким каталозима наводи свега седам томова”, постоје подаци који говоре да је уџбеник имао чак четрнаест томова (укључујући и пропратне приручнике). Веб-адресе на којима се могу пронаћи прва три тома уџбеника и пратећи приручници су: <https://www.loc.gov> (прва три тома уџбеника), <https://shorturl.at/Ihczs> (првонаведени приручник), <https://shorturl.at/iAO6K> (другонаведени приручник) и <https://shorturl.at/r4UPY> (трећенаведени приручник). У њему се обрађују садржаји неопходни за обављање свакодневних животних активности, али и предузимања одговарајућих дипломатских послова. Одликује се садржајношћу и врло функционалним дидактичко-методичким обликовањем. Садржи укупно тридесет и осам лекција које су представљене на организован, систематичан и поступан начин, омогућавајући самладавање српског језика према постулатима граматичко-преводне, директне, аудилингвалне методе. Функционалност овог уџбеника је посебно подржана трима приручницима – *Илустрировани водич кроз дијалоге* (енг. *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides*) (1951), *Праћеће текстове илустрираних војних ситуација* (енг. *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Military Situations*) (1956) и *Праћеће текстове илустрираних свакодневних ситуација* (енг. *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Basic Situation*) (1956), захваљујући чијем коришћењу су кандидати били припремани за комуникацију у различитим животним и војним ситуацијама.

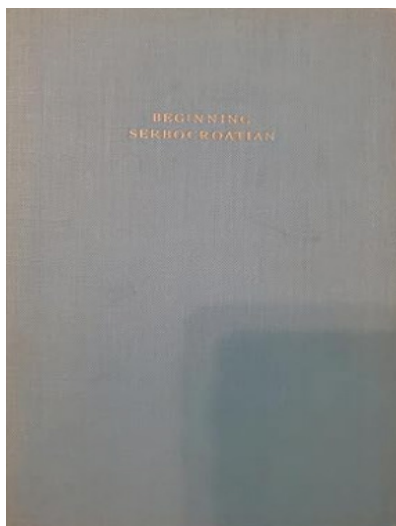

Фотографија 5. Насловне стране уџбеника и пратећих приручника

5 Наведена школа је своје функционисање започела под називом Четврта армијска обавештајна школа, након чега је из Сан Франциска премештена у Минесоту (1942), а затим и у Монтереј (Калифорнија, 1946), где је променила име у Војна школа језика. Током 1963. године је прерасла у данашњи Институт за стране језике.

LORD BATES, ALBERT (1956). *BEGINNING SERBO-CROATIAN*. THE HAGUE: MOUTON.

Важно место међу приручницима након Другог светског рата припада граматици под називом *Почетни српскохрватски* (енг. *Beginning Serbo-Croatian*), објављеној 1956. године у Хагу. Аутор граматике је Алберт Бејтс Лорд, професор славистике и компаративне литературе на Универзитету Харвард. Граматика је касније прештампавана 1958, 1961. и 1964. године. Замисао аутора је била да напише граматику која ће омогућити брзо и ефикасно учење српскохрватског језика студентима без претходног предзнања о словенским језицима. Граматика још увек није дигитализована. Садржај је подељен на двадесет и две лекције у којима се најпре обрађују граматичке јединице, а затим даје низ вежби (обично превода са српскохрватског на енглески и обратно). Граматика у уџбенику подразумева обраду морфолошких категорија и врло мало синтаксичких правила („која су разбацана свуда по приручнику”). Због тога, „ова књига повремено више личи на граматичку читанку, него на уџбеник” (МИЛИВОЈЕВИЋ 1968: 345).

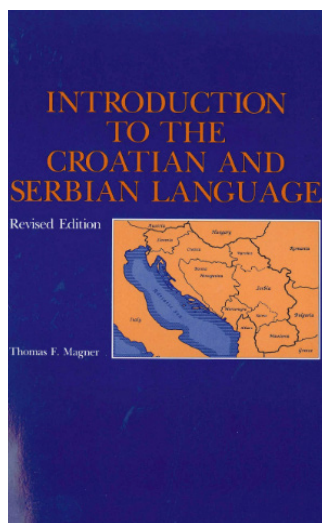
Фотографија 6. Корице граматике *Почетни српскохрватски* Алберта Бејтса Лорда

MAGNER, THOMAS (1956). *INTRODUCTION TO THE CROATIAN AND SERBIAN LANGUAGE*.

UNIVERSITY PARK, PENNSYLVANIA: THE PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY PRESS.

У исто време на америчком тлу написана је и објављена граматика под називом *Увод у српскохрватски језик* (енг. *Introduction to the Serbo-Croatian Language*), објављена 1956. године у Минеаполису. Аутор граматике је Томас Магнер, професор славистике на Универзитету Пенсилванија у Сједињеним Америчким Државама. Уџбеник је доживео више издања: 1962, 1972, 1991, 1995. и 1998. године, при чему је у каснијим издањима, сходно друштвено-политичким променама, промењен назив – *Увод у хрватски и српски језик* (1991). Приручник је дигитализован и може се преузети са следеће веб-адресе: <http://skr.rs/zfK3>. Настао је на основу ауторовог вишегодишњег искуства стеченог у предавању српскохрватског као страног језика. По својој структури, садржају и дидактичко-методичком обликовању налази се између уџбеника и школске граматике. У наставној пракси је наишла на одобравање због своје једноставности. Састоји се из три дела: одељка о изговору, дванаест текстова за читање и описа граматике (са пописом непознатих речи). У приручнику

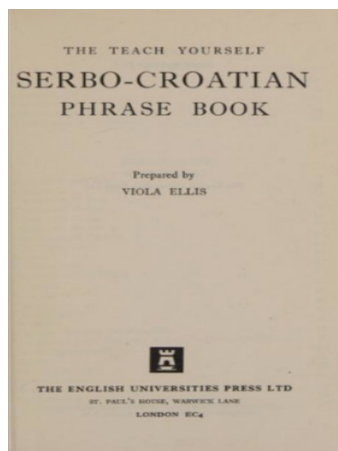
се налази укупно тридесет лекција, од којих само прве три нису насловљене, јер представљају својеврсни увод у српски, односно хрватски језик. Уз граматичка објашњења у приручнику се налази већи број напомена о културолошким аспектима живота Срба.

Фотографија 7. Корице граматике *Увод у српскохрватски језик* Томаса Магнера

ELLIS, VIOLA (1961). *SERBO-CROATIAN PHRASE BOOK: THE TEACH YOURSELF*. LONDON: ENGLISH UNIVERSITIES PRESS.

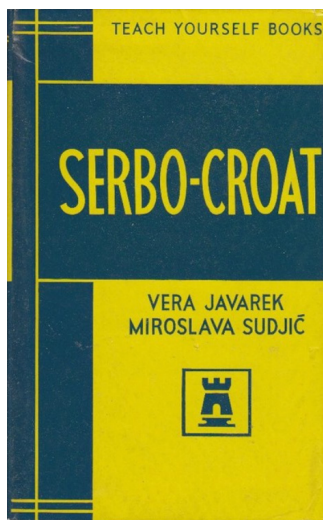
Још један у низу речника објављених након Другог светског рата јесте и *Српскохрватски: речник израза* (енг. *Serbo-Croatian: Phrase Book*), објављен 1961, а реиздат 1966. и 1969. године у Лондону. Његов аутор је Виола Елис. Приручник је дигитализован и може се преузети са следеће веб-адресе: <http://skr.rs/zfVM>. Има троделну структуру. У првом делу приручника аутор објашњава социолингвистичке и друштвено-историјске прилике на српском говорном подручју. Централни део приручника чини презентација лексике у виду непознатих речи и превода, при чему је приметна тематска организација грађе. У трећем делу приручника дата су кратка објашњења најважнијих граматичких теримна: именица, заменица, придева, прилога и глагола.

Фотографија 8. Насловна страна приручника *Српскохрватски: речник израза* Виоле Елис

JAVAREK, VERA, SUDJIĆ, MIROSLAVA (1963). *TEACH YOURSELF SERBO-CROAT*. LONDON: ENGLISH UNIVERSITIES PRESS.

Неизоставно место међу граматикама српског као страног језика припада и граматици *Научиће самостално српскохрватски* (енг. *Teach Yourself Serbo-Croat*), објављеној 1963. године у Лондону. Аутори граматике су Вера Јаварек и Мирослава Суђић, које су током професионалне каријере радили на месту лектора српскохрватског језика у Лондону. Граматика је доживела више издања, и то: 1967, 1969. и 1972. године. Дигитализована је и може се читати путем следећег дигиталног репозиторијума: <http://skr.rs/zfS6>. Драган Миливојевић (1968: 346) истиче у први план једноставност и економичност приручника, који су резултат поједностављења српскохрватског акценатског система тако што је подебљано наведено место акцента, али не и квалитет. Приручник је писан према постулатима граматичко-преводне методе. Структуру приручника чине три дела – увод, лекције из граматике и прилози. У уводном поглављу представљене су основне напомене о језичкој ситуацији на простору Југославије. Централни део приручника намењен је објашњавању граматичких јединица кроз двадесет и пет лекција. Последњи део граматике представљају решења задатака постављених у самим лекцијама. Објашњења у лекцијама су садржајна, писана енглеским језиком и уз коришћење већег броја аутентичних примера.

Фотографија 9. Корице уџбеника *Научиће самостално српскохрватски* В. Јаварек и М. Суђић

HODGE, CARLETON, JANKOVIC, JANKO (1965). *SERBO-CROATIAN: BASIC COURSE (VOLUME 1)*. WASHINGTON, DC: DEPARTMENT OF STATE, FOREIGN SERVICE INSTITUTE.

HODGE, CARLETON, JANKOVIC, JANKO (1968). *SERBO-CROATIAN: BASIC COURSE (VOLUME 2)*. WASHINGTON, DC: DEPARTMENT OF STATE, FOREIGN SERVICE INSTITUTE.

Уџбеник *Српскохрватски: њочени шечај* (енг. *Serbo-Croatian: Basic Course*) објавио је 1965. године амерички Завод за инострану службу (енг. *Foreign Service Institute*).⁶ Аутори уџбеника су Чарлтон Хоџ и Јанко Јанковић, а помоћ у припреми дијалога им је пружила Елеонора Ивановић. Оба тома уџбеника су дигитализова-

6 Други том овог уџбеника објављен је 1968. године.

на и могу се преузети са следећих веб-адреса: <https://shorturl.at/XDrkr> (први том), <https://shorturl.at/Fpx8N> (други том). Намењен је учењу српскохрватског језика на самим часовима уз помоћ предавача ради стицање компетенција за ограничено, али активно коришћење језика. Реч је о врло садржајном наставном средству на чак 1.304 странице, које садржи мноштво материјала за учење језика. Садржи укупно педесет лекција, при чему се у првом и другом тому обрађује по двадесет и пет. Сходно тада актуелним кретањима у настави страног језика, написан је према постулатима граматичко-преводне, директне и аудиолингвалне методе. Лекције имају троделну (или четвороделну) структуру – насловљени дијалог, напомене о култури, граматичка објашњења, граматичке и конверзационе вежбе. Уџбеник је озвучен и сви аудио-записи се могу преузети са: <https://shorturl.at/7xvEg>. Садржаји су организовани на логичан, поступан и систематичан начин, при чему се од апаратуре употребљавају табеларни прикази. У време објављивања представљао је врло корисно наставно средство за савладавање нашег језика.

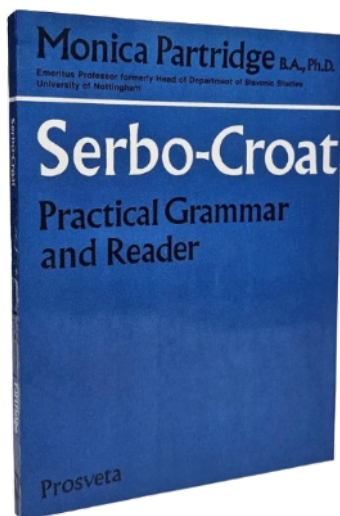

Фотографија 10. Корице уџбеника *Српскохрватски: њочетни шечај Чарлтона Хоџа и Јанка Јанковића*

PARTRIDGE, MONICA (1964). *SERBO-CROAT PRACTICAL GRAMMAR AND READER*. BEOGRAD: PROSVETA.

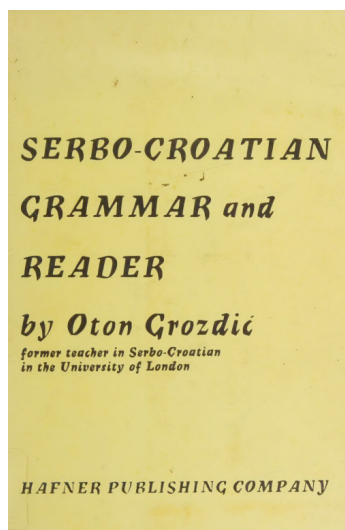
Посебно место међу граматика за учење српског као страног језика припада *Српскохрватској граматици и читанци* (енг. *Serbo-Croat Practical Grammar and Reader*), објављеној 1964. године у Великој Британији. Њен аутор је чувена професорка и прва управница Департмана за славистику Универзитета у Нотингему. Граматика је доживела још два издања 1972. и 1988. године. Дигитализована је и може јој се приступити путем следеће веб-адресе: <http://skr.rs/zfK7>. У научној и стручној литератури је оцењена као пионирски подухват на пољу промоције и ширења знања о српскохрватском језику (ФРИБОРН 1991: 344). Александар Новаковић (2022: 88) граматiku сврстава у приручнике којима се побољшава квалитет и олакшава реализација наставе. Реч је о дескриптивној граматици српскохрватског језика у

којој се садржаји представљају кроз више лекција, материјал за читање и вежбање. Ауторка је настојала да одбаци све што је небитно, „задржавајући оно што [...] се учинило суштинским за добро познавање језика” (ПАРТРИЦ 1988: 9). Граматика има троделну структуру и чине је уводне напомене (о језику, дијалектима, писму и фонологији), двадесет и две лекције и речник. Ауторка је настојала да граматичке садржаје представи на начин који ће омогућити брз напредак у савладавању гради-ва, примењујући аналитички приступ. И поред таквог настојања, Бенџамин Столц (1967: 157–158) сматра да „књига прети да утопи студенте у мору нејасних изјава, детаљних фуснота и напомена у загради”, указујући на потребу њеног коришћења на вишим нивоима познавања језика.

Фотографија 11. Корице *Српскохрватске граматике и читанке* Монике Партриц GROZDIĆ, OTON (1969). *SERBO-CROATIAN GRAMMAR AND READER*. NEW YORK: HAFNER PUB. CO.

Још једна у низу граматика објављених седамдесетих година прошлога века за учење српског као страног језика јесте *Српскохрватска граматика и читанка* (енг. *Serbo-Croatian Grammar and Reader*), објављена 1969. године у Лондону и Њу-јорку. Аутор граматике је Отон Гроздић, професор и преводилац Универзитета у Лондону и Универзитета у Загребу. Намењена је свим наставницима и полазницима течајева српскохрватског језика, који, према речима аутора, представља кључ за разумевање осталих словенских језика. Структуру приручника чини дванаест поглавља у којима се на поступан и систематичан начин представља граматичка структура српскохрватског језика. Иако су граматичка објашњења свеобухватна, приручник није (пре)оптерећен детаљима. Користе се аутентични примери и табеларни прикази, којима се постиже уверљивост и прегледност. Реч је о класичном примеру школске граматике писане коришћењем контрастивног приступа, уз константно указивање на разлике између енглеског и српскохрватског језика. Након сваког појединачног граматичког објашњења следи низ вежби за читање, превод реченица са енглеског на српски, односно речник мањепознатих речи и израза.

Фотографија 12. Корице приручника *Српскохрватска грамаџика и читанка* Отона Гроздића

LALEVIĆ, MIODRAG (1976). *SERBO-KROATISCHER HANDBUCH*. LJUBLJANA: LINGUAPHONE INSTITUTE.

PUVAČIĆ, DUŠAN (1979). *SRPSKOHVRVATSKI TEČAJ: PISMENA VEŽBANJA* (DRUGO IZDANJE). LONDON: LINGUAPHONE INSTITUTE.

Уџбенички комплет под називом *Курс српскохрватској језика* (енг. *Serbo-Croat handbook: instructions, translations and notes, vocabularies*; нем. *Serbo-kroaticher Kursus*) објављен је први пут на енглеском језику 1974, а на немачком језику 1976. године у оквиру делатности лондонског Института „Лингафон”.⁷ Прати садржај курса који је осмислио Миодраг С. Лалевић, професор Више педагошке школе из Београда. Чине га три јединице – приручник, озвучени уџбеник и радна свеска. Могу се преузети и прочитати на дигиталном репозиторијуму на овим веб-адресама: <https://shorturl.at/MG5KB> (приручник), <https://shorturl.at/VRfhL> (озвучени уџбеник) и <https://shorturl.at/cjWiJ> (радна свеска). Аутор приручника на немачком језику написала је Ренате Букумировић-Рикер. Садржај и структура приручника одговарају постулатима аудиолингвалне, граматичко-преводне и, делимично, аудио-визуелно глобално-структурне методе. Садржину приручника чини серија разговора о свакодневним животним ситуацијама у којима се систематично уводе најфреквентније речи и фразе, као и граматичка правила, при чему важно место припада и упознавању са важним културолошким и социолошким аспектима коришћења српског језика. Приручник се одликује поступношћу, практичношћу и усмереношћу ка развоју све четири језичке вештине. Функционалност овог приручника се вишеструко увећава захваљујући постојању озвученог уџбеника, у чијој су изради учествовали глумци београдских позоришта – Мирко Ђерић, Милена Чејван, Огњанка Огњановић и Миливој Поповић-Мавид. Трећа јединица уџбеничког комплета јесте радна свеска *Српскохрватски течај: писмена вежбања*, објављена 1979. године, чији је аутор Душан Пувачић, лектор на Департману за централ-

⁷ Друго издање овог приручника објављено је 1977. године.

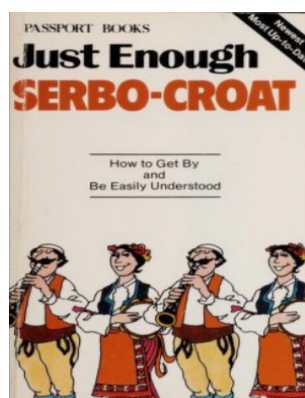
не и југоисточне европске студије Универзитета у Ланкастеру. Реч је о помоћном материјалу за учење српскохрватског језика усмереном ка развоју рецептивних и продуктивних вештина, односно утврђивању граматичког и лексичког знања у различитим ситуационим контекстима. Коришћено је више типова задатака, радних налога и питања: вежбе допуне, преводне вежбе, питања отвореног типа, вежбе повезивања и вежбе разумевања текста.

Фотографија 13. Корице приручника и пратеће радне свеске *Serbo-kroatischer Handbuch*

ELLIS, D. L., SPONG, E., BALDWIN, J. (1983). *JUST ENOUGH SERBO-CROAT FOR YUGOSLAVIA*. LINCOLNWOOD: PASSPORT BOOKS.

Групи тзв. „приручника за преживљавање” припада речник *Таман довољно српскохрватској за Југославију* (енг. *Just enough Serbo-Croat for Yugoslavia*), објављен 1981. године у Сједињеним Америчким Државама. Аутори приручника су Д. Елис, Е. Спронг, Ј. Болдвин. Представља публикацију која се сврстава у категорију „књига уз пасош”. Дигитализован је 2018. године и може се пронаћи на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zftj>. Лексички садржај је подељен на двадесет пет целина у којима су дате основне информације о језику, географском положају Југославије и, наравно, најфреквентнијој лексици. Лексика је подељена у тематске целине, које се односе на свакодневне животне активности, а разврстана је у две колоне.

Фотографија 14. Корице приручника *Српскохрватски: речник израза*

JASENOVIC, LUDMILLA (1983). *SERBO-CROATIAN SC-15A: BASIC STRUCTURE*. FT. GEORGE G. MEADE: NATIONAL CRYPTOLOGIC SCHOOL.

JASENOVIC, LUDMILLA (1983). *SERBO-CROATIAN SC-15A: GRAMMAR*. FT. GEORGE G. MEADE: NATIONAL CRYPTOLOGIC SCHOOL.

JASENOVIC, LUDMILLA (1983). *SERBO-CROATIAN SC-15A: ADVANCED GRAMMAR AND SYNTAX*. FT. GEORGE G. MEADE: NATIONAL CRYPTOLOGIC SCHOOL.

Уџбенички комплет *Српскохрватски CX-15A* (енг. *Serbo-Croatian SC-15A*) објављен је у америчкој Националној криптолошкој школи у Мериленду током 1983. године. Састоји се из три јединице: 1. *Српскохрватски CX-15A⁸: основе* (енг. *Serbo-Croatian SC-15A: Basic Structure*), 2. *Српскохрватски CX-15A: граматика* (енг. *Serbo-Croatian SC-15A: Grammar*) и 3. *Српскохрватски CX-15A: најпредна граматика и синтакса* (енг. *Serbo-Croatian SC-15A: Advanced Grammar and Syntax*), чији је аутор Лудмила Јасеновиц, професор на Департману за немачки и руски језик Универзитета Северна Каролина. Све три јединице уџбеничког комплета доступне су у електронској форми на дигиталном репозиторијуму *Internet Archive*: <https://shorturl.at/I2YZm>. Утемељен је у граматичко-преводном приступу, чији је основни циљ детаљно упознавање језичких/граматичких особености српског језика и примена знања у превођењу са једног језика на други. Све три јединице уџбеничког комплета настале су по узору на традиционалне уџбенике страних језика тога времена, што је умногоме предодредило њихову форму и дидактичко-методичко обликовање. Наиме, као извори за писање уџбеничког комплета коришћене су граматике српскохрватског језика и уџбеници војне школе језика и Завода за инострану службу Сједињених Америчких Држава. Зато је веома сличан свим оним уџбеницима за учење страних језика који су били актуелни седамдесетих, осамдесетих и деведесетих година прошлог века. У великом мери сва три уџбеника примери су дати изван контекста, што умногоме утиче на свеукупну функционалност уџбеника у наставној пракси. У првој јединици уџбеничког комплета се кроз тринаест ненасловљених лекција обрађују граматичке јединице и савладавају нове (непознате) речи. Другу јединицу уџбеничког комплета чини приручна граматика српскохрватског језика, у којој све вежбе координирају са лекцијама из самог уџбеника. Представља засебно наставно средство за реализацију друге фазе курса српскохрватског језика под називом „Свеобухватни почетни и средњи српскохрватски језик”. И у њој се кроз тринаест лекција представљају граматички садржаји неопходни за савладавање језика на средњем нивоу/течају. Трећа јединица уџбеничког комплета представља наставно средство за реализацију последње (треће) фазе свеобухватног програма српскохрватског језика. У овом приручнику се кроз шест лекција полазници упознају са српскохрватском граматиком, с посебним нагласком на морфосинтаксу.

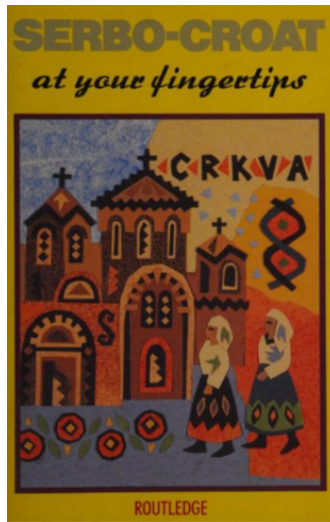
⁸ Реч је о кодној ознаци курса.

Фотографија 15. Изглед насловне стране све три јединице уџбеничког комплета *Српскохрватски CX-15A*

HEWITT, ANDRIJANA (1983). *SERBOCROAT AT YOUR FINGERTIPS*. LONDON: ROUTLEDGE.

Још један у низу речника јесте приручник *Српскохрватски надохваћ руке* (енг. *Serbo-Croat at your fingertips*), објављен 1983. године у Лондону. Састављач речника је Андријана Хјуит. Приручник је дигитализован и може се пронаћи на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zftT>. Намењен је усвајању основне лексике српскохрватског језика неопходне за обављање свакодневних животних активности. Садржај приручника чине четири целине – упутство за правилан изговор, енглеско-српскохрватски речник, српскохрватско-енглески речник и преглед најважније граматике.

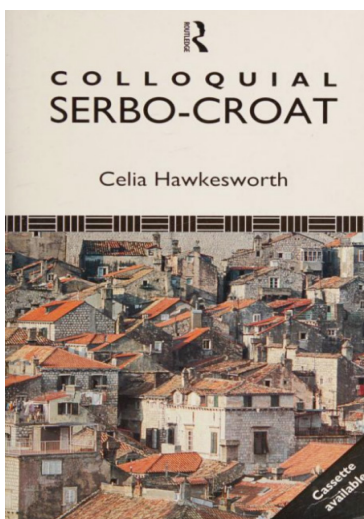

Фотографија 16. Корице речника *Српскохрватски надохваћ руке* Андријане Хјуит
HAWKESWORTH, CELIA (1986). *COLLOQUIAL SERBO-CROAT*. LONDON: ROUTLEDGE.

Важно место у универзитетској настави има уџбеник *Разговорни српскохрватски* (енг. *Colloquial Serbo-Croat*), објављен 1986. године у Лондону.⁹ Аутор приручника је Селија Хоксворт, предавач у Школи за словенске и источноевропске студије Универзитета у Лондону. Приручник је дигитализован током 2022. године

⁹ Приручник је доживео више издања: 1995, 1997, 1998, 2002, 2003. и 2006.

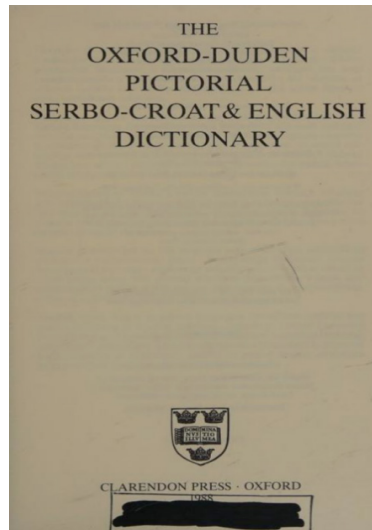
и може се пронаћи на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zftq>. Намењен је савладавању граматике српскохрватског језика. Садржај приручника чине увод, двадесет пет лекција и функционални додаци. У средишњем делу уџбеника обрађују се лексичке (и граматичке) јединице неопходне успостављање несметане комуникације у вези са животним питањима. Свака лекција садржи лингвометодички предлог, речник мањепознатих речи и израза (са преводом на енглески језик), објашњења граматичких термина, разноврсне вежбе и културолошке напомене. Утемељен је на граматичко-преводој методи, према којој се од ученика очекује да преведе одређени број реченица, поштујући граматичка правила.

Фотографија 17. Корице приручника *Разговорни српскохрватски* Селије Хоксворт

BOBAN, VJELKOSLAV, PHEBY, JOHN, CANKARJEVA ZALOŽBA, OXFORD UNIVERSITY PRESS DICTIONARY DEPARTMENT, BIBLIOGRAPHISCHES INSTITUT (MANNHEIM, GERMANY) (1988). *THE OXFORD-DUDEN PICTORIAL SERBO-CROAT & ENGLISH DICTIONARY*. OXFORD: CLARENDON PRESS.

Групи приручника намењених усвајању лексике српскохрватског језика припада и *Српскохрватско-енглески сликовни речник* (енг. *The Oxford-Duden pictorial Serbo-Croat & English dictionary*), објављен 1988. године у сарадњи Цанкареве задужбине, Оксфордског издаваштва и Библиографског института у Мајнхејму. Реч је о специјализованој врсти речника, у коме се значење одређене речи преноси махом фотографијама. Структуру речника чине 384 одељка у којима су представљене лексеме за именовање животних реалија. Садржи више хиљада речи на чак осамсто шездесет и две странице.

Фотографија 18. Насловна страна *Српскохрватско-енглеској сликовној речника*

Н. Н. (2000+). *SPECIAL OPERATIONS LANGUAGE TRAINING: SERBIAN*. САД: [HTTPS://WWW.LIVELINGUA.COM/DLI/](https://www.livelingua.com/dli/).

Уџбенички комплет *Special Operations Language Training: Serbian* објављен је након 2000. године на тлу Сједињених Америчких Држава. Нажалост, не постоје јасне и прецизне информације о његовом састављачу и издавачу, али је, према садржају, лако закључити да је био коришћен за обуку припадника војних и дипломатских организација. Доступан је на следећој веб-адреси: <https://www.livelingua.com/dli/>. Овај уџбенички комплет чине (условно речено два) уџбеника и функционална радна свеска, који се користе за реализацију интезивног курса српског као страног језика. Уџбеник садржи укупно 58 лекција, које су распоређене у десет модула, тако да сваки модул обухвата неједнак број лекција. Првих шест модула припада делу уџбеника насловљеном *SOLT 1*, а преостала три делу уџбеника под називом *SOLT 2*. Наведеном бројчаном ознаком се указује да се, осим на почетном нивоу, изучавају садржаји својствени вишем/средњем нивоу учења српског као страног језика (што постаје јасно увидом у називе самих лекција). Реч је о једном од најсадржајнијих уџбеника, у коме су лекције представљене на чак 1.447 страница. У погледу ликовно графичког уређења уџбеник одговара пракси која је била актуелна у периоду након Другог светског рата, при чему је јасно да су аутори посебно водили рачуна о његовом дидактичко-методичком обликовању. Наиме, садржаји су представљени на поступан, логичан и систематичан начин, а сва објашњења се одликују прецизношћу, једноставношћу и усмерена су ка најважнијим информацијама о граматичким, лексичким и културолошким питањима српског језика и живота на српском говорном тлу. Првобитна верзија уџбеника је заснована на примени аудио-визуелно глобално-структурне методе (АВГС), према којој се језичка грађа уводи у структурама, које се усвајају глобално на слух (аудитивно), уз визуелну компоненту. Посебно функционалан сегмент уџбеничког комплета предствља радна свеска, која представља „додатни материјал за развијање вештине слушања са разумевањем”. Сва вежбања у радној свесци, подељена на три дела, решавају

Уџбенички комплет *Бошњачки, хрватски и српски* (енг. *Bosnian, Croatian, Serbian*) објављен је 2006. године за потребе реализације наставе на Одсеку за словенске језике и књижевности Универзитета у Берклију (Калифорнија, САД).¹⁰ Чине га граматика под називом *Бошњачки, хрватски, српски: граматика са социолингвистичким коментаром* (енг. *Bosnian, Croatian, Serbian: A Grammar with Sociolinguistic Commentary*) и уџбеник *Бошњачки, хрватски, српски: уџбеник са вежбањима и основном граматиком* (енг. *Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar*). Аутор граматике и уџбеника је Ронел Александер, филолог, слависта и универзитетски професор, при чему је велику помоћ у писању уџбеника пружила Елен Елиас-Бурсаћ. И граматика и уџбеник намењени су студентима славистике и свима онима који желе да сагледају граматичка објашњења и боље разумеју друштвени, културни и политички контекст. Граматика је сачињена из граматичких објашњења и социолингвистичког коментара. Садржи укупно двадесет и шест поглавља, при чему је питањима обраде граматичких садржаја посвећено првих двадесет поглавља, а социолингвистичким напоменама преосталих шест. Уџбеник је и озвучен кроз сто тридесет и осам звучна записа, подељених у два неједнака

390

дела. Све јединице уџбеничког комплета одликују се пажљивим дидактичко-методичким обликовањем, које је прилагођено намери аутора да представи граматичке, лексичке и културне посебности сваке од (политичких) варијанти језика. Аутор обради граматичких садржаја приступа поступно и систематично, уз јасна и прецизна објашњења и примере. Централно место овог уџбеничког комплета припада уџбенику, који Јелена Чалић (2008: 517) назива „првим свеобухватним академским уџбеником” за подучавање језика бивше Југославије. Његов садржај чини двадесет лекција, једанаест различитих додатака и два двојезична речника.

Фотографија 20. Корице граматике и уџбеника *Бошњачки, хрвајски и српски*

BOŠKOVIĆ, ALEKSANDAR, ILIČIĆ, MILICA, ZLOTARG, SANDRA, ADAMOVIĆ, IVANA, RADOVANOVIĆ, IVANA, ASOTIĆ, SELMA, ĐUROVIĆ, ĐIVO, MILANOVIĆ, BILJANA (2021). *NAŠ JEZIK: DIGITAL LEARNING RESOURCE FOR ELEMENTARY BOSNIAN, CROATIAN, AND SERBIAN*. NEW YORK: COLUMBIA UNIVERSITY.

Један од најсавременијих уџбеника за учење српског као страног језика јесте уџбеник *Наш језик* (енг. *Naš jezik: Digital Learning Resource for Elementary Bosnian, Croatian, and Serbian*), објављен 2021. године на Департману за словенске језике америчког Универзитета Колумбија (у Њујорку). Уџбеник потписује тим аутора: Александар Бошковић, лектор Департмана у улози супервизора, Милица Иличић у улози састављача наставног материјала, Сандра Злотрг у улози лектора, Ивана Адамовић, Ивана Радовановић у улози графичких дизајнера, односно Селма Асотић, Ђиво Ђуровић, Биљана Милановић и Сандра Злотрг у улози креатора аудио-записа. Реч је о електронском уџбенику доступном на посебној подстраници Универзитета Колумбија: <https://bcs.lrc.columbia.edu>. Намењен је реализацији онлајн или хибридне наставе са циљем савладавања компетенција за коришћење три (политичке) варијанте српског језика у свакодневним језичким ситуацијама, које су у самом уџбенику означена бојама и симболима. Структуру дигиталног уџбеника чини двадесет лекција и исто толико граматичких и лексичких вежби. У првих десет лекција обрађују се садржаји на А1 нивоу, а у (пре)осталих десет на А2 нивоу. У њему се паралелно користе ћирилично и латиничко писмо, односно екавица и (и)јекавица. Посебан квалитет је у његовом дидактичко-методичком и

визуелном обликовању, који у потпуности одговара захтевима савремене наставе српског као страног језика. Аутори су пажњу усмерили ка развоју све четири језичке вештине, осмишљавајући низ конструктивних активности за стицање темељних знања о српском језику, српској култури, али и развијању критичког и стваралачког мишљења ученика. Посебно функционални су одељци „Читамо”, „Слушамо”, „Причамо”, „Пишемо”, „Нове речи”, „Граматика” и „Вежбамо”, који својом целовитошћу уџбеник сврставају у ред најсавременијих наставних материјала за учење српског као страног језика.

Закључак

Реализовано истраживање нам је још једном потврдило тезу да се инострани универзитети, институти и школе појављују као важна места изучавања српског као страног језика и ширења српске културе. У складу са обимом реализованог истраживања и доступним информацијама у дигиталним каталозима и фондовима утврдили смо да су значајну улогу на том путу имали западноевропске и америчке образовне институције, које су посебну пажњу посвећивале припреми дидактичког материјала и средстава за реализацију и унапређивање квалитета наставе. Иако засигурно верујемо да је истраживањем обухваћен само мали део публикованих приручника, у периоду од сто десет година на западноевропским и америчким институцијама објављено је скоро тридесет публикација, и то: уџбеника, радних свезака, граматика, речника, читанки и осталих врста приручника. Први од њих је објављен 1918, а последњи 2021. године. Несумњиво је да постоји континуитет у њиховој припреми и објављивању, у чему, наравно, предњаче уџбеници, граматике и речници, као доминантне јединице уџбеничких комплета за учење српског као страног језика. Ипак, највећи број приручника публикован је, што се увидом у понуђени графички приказ може потврдити, у периоду непосредно пре и након Другог светског рата. Реч је о интересовању које је у пропорцији са интересовањем америчке и западноевропске дипломатије према југословенском тлу, српском језику и вишевековном наслеђу. Користиле су их генерације студената, што нам показују и многобројна (ре)издања, доступна у електронским библиотечким фондовима. Аутори су универзитетски професори и/или лектори, који су, користећи стечено искуство у пракси, настојали да их садржински и дидактичко-методички обликују потребама ученика несловенских језика – енглеског и немачког, али и у складу са друштвено-политичким приликама на Балканском полуострву. Неретко су то били и странци и матерњи говорници српскога језика, који су учествовали у извођењу наставе на поменути институцијама или били учесници међународних научних пројеката. Међутим, нису били намењени само студентима славистике, већ и дипломатама и припадницима војних структура, који су наш језик учили ради извршавања задатака из области примарне делатности на српском говорном подручју. Сви наставни материјали обликовани су у складу са важећим тенденцијама у настави страних језика у времену писања и издавања. Зато у већини анализираних преовлађују граматичко-преводна, директна и/или аудиолингвална метода. Својим садржајем, визуелним представљањем и дидактичко-методичким обликовањем демонстрирају тежњу аутора да учење српског као страног језика учине ефикасним и (колико-толико) интересантним. Многи од објављених уџбеника и при-

ручника одликује својеврсна садржајност, с обзиром на чињеницу да имају више стотина страница. По својим карактеристикама представљају примере школских приручника, који одговарају потребама и могућностима странаца који почињу да уче наш језик. Дакле, већина је намењена изучавању српског као страног језика на почетном нивоу, мада међу њима има и оних који се користе при учењу на вишим нивоима. Узимајући у обзир све наведено, можемо закључити да овај рад представља само полазну тачку за даља проучавања историјског развоја наставних материјала у настави српског као страног језика и њиховог утицаја на образовну праксу у различитим културним и академским срединама. Верујемо да смо пописали само мањи део објављених приручника, те да ћемо се, сходно експанзији дигитализације архивске грађе, у годинама пред нама упознати са садржајем још много сличних и функционалних јединица уџбеничког комплета, које ће нас подсетити на важне фактографске чињенице у вези са историјским развојем (методике) наставе српског као страног језика.

Цитирана литература

- ANTIĆ, Dejan (2021). Evakuacija ratne prestonice Srbije – Niša 1915. godine, *Istorija 20. veka*, 1, 19–34.
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора, АЈЏАНОВИЋ, Јелена (2011). Онлајн курс српског језика као страног: конципирање и реализација. У Весна Крајишник (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси II*. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 289–296.
- БРБОРИЋ, Вељко (2014). Књига која траје: уџбеник Српски за странце Боже Ђорића. *Српски језик*, 19, 595–604.
- БРБОРИЋ, Вељко (2018). Будућност лектората српског језика са освртом на прошлост и садашњост. У: *МСП, саопштења*, 48/1, 21–30.
- BUGARSKI, Ranko (1984). Pregršt pitanja o srpskohrvatskom kao stranom jeziku. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 17–22.
- GAČIĆ, Zoran (1986). Kako poboljšati motivaciju naših polaznika. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 141–145.
- DABIĆ, Bogdan (1986). Neka pitanja iz nastave srpskohrvatskog jezika u slovenskim zemljama. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 127–131.
- DEŠIĆ, Milorad (1990). Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog: dosadašnja iskustva i naredni zadaci. U *Učenje jezika, komunikativni pristup i obrazovanje nastavnika*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti, 233–237.
- ДЕШИЋ, Милорад (2003). Српски језик као страни данас. У П. Вучковић (ур.), *Педесет година Института за стране језике: 1953–2000*. Београд: Институт за стране језике, 63–67.
- DIMITRIJEVIĆ, Naum (1984). Uslovi modernizacije srpskohrvatskog jezika kao stranog. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 34–40.
- ЂЕРИЋ, Radoslav (1984). O nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog u JNA. U: P. Vučković

- (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 68–69.
- ЂОРЂЕВИЋ, Кристина (2017). Лекторат српског језика у Братислави. *Књижевна историја*, 163, 215–223.
- IGNJATIĆ, Zdravko (1986). Specijalizovani tečajevi srpskohrvatskog jezika za strane studente. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 113–116.
- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија (2007). О неким параметрима структурно-садржинског обликовања уџбеника српског језика као страног у инословенској средини. У: М. Дешић (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 73–82.
- KRAJIŠNIK, Vesna (1992). Bibliografija jugoslovenskih radova o srpskohrvatskom jeziku kao stranom (1960–1990). *Živi jezici*, XXXIV–XXXV/1–4, 184–203.
- ЛОМПАР, Весна (1995). Божо Ђорић: Српски за странце. *Књижевност и језик*, 43(3/4), 179–181.
- MAROJEVIĆ, Radmilo (1986). Teorijsko–metodološka pitanja nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 34–37.
- MATTHEWS, William Kleesmann, Meyendorff, Alexander, & Rose, William John (1952). Dragutin Subotić 1887–1952. *The Slavonic and East European Review*, 30 (75), 565–570.
- MILIVOJEVIĆ, Dragan (1968). Textbooks of Serbo-Croatian in English: A Review Article. *The Slavic and East European Journal*, 12(3), 341–350.
- МИЊАЛЛОВИЋ, Ljubomir (1986). О учењу и настави српскохрватског језика као страног. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 13–16.
- NAYLOR, Kenneth (1987). Yugoslav Languages and Literatures in the United States, 1900–1945: A Survey. *Slovene Studies*, 9/1–2, 147–153.
- НОВАКОВИЋ, Александар (2022). Уџбенички комплет у настави српског као страног језика. Ниш: Филозофски факултет.
- НОВАКОВИЋ, Александар (2024а). Приручници иностраних универзитета и завода у настави српског као страног језика након Другог светског рата. *Philologia*, 22, 75–91.
- НОВАКОВИЋ, Александар (2024б). Уџбеник за српскохрватски америчке Војне школе језика: уџбенички комплет за учење српског као страног. *Лингвометодика*, 1, 123–145.
- НОВАКОВИЋ, Александар (2024в). Фрагменти о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата. Ниш: Филозофски факултет.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2014). Приручници за наставу српског језика као страног. *Лингвистичке актуелности*, 25, 21–30.
- STOLZ, Benjamin (1967). „On teaching a second Slavic language: The problem of Serbo-Croatian”. *Language Learning*, 17, 155–161.
- FREEBORN, Richard (1991). Review of *The Bell of Freedom: Essays Presented to Monica Partridge on the Occasion of Her 75th Birthday*, *The Slavonic and East European Review*, 69(2), 343–344.

- ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир (1981). Значај речника у настави српскохрватског језика и књижевности. *Књижевност и језик*, 28(3–4), 273–280.
- ČALIĆ, Jelena (2008). [Review of *Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar*; *Bosnian, Croatian, Serbian: A Grammar with Sociolinguistic Commentary*, by R. Alexander, E. Elias-Bursać, & R. Alexander]. *The Slavonic and East European Review*, 86(3), 516–519.

Aleksandar M. Novaković

REVIEW OF TEXTBOOKS AND MANUALS FOR SERBIAN AS A FOREIGN
LANGUAGE PUBLISHED AT AMERICAN AND WESTERN EUROPEAN
UNIVERSITIES AND SCHOOLS

Summary

This paper provides a review of textbooks and manuals published over a period of one hundred and ten years (1915–2025) at universities, institutes, and schools in the United States and Western Europe. The aim is to introduce young teaching methodologists to the achievements of their predecessors and role models. The study employs the theoretical analysis method combined with content analysis techniques. The research material consists of digitized versions of textbooks and manuals available in foreign library collections and digital repositories. The analysis of archival materials revealed that a total of 29 publications were issued during the examined period, including 11 textbooks, 8 grammar books, 5 dictionaries, 2 workbooks, 2 readers, and 1 guidebook. These are seminal works that have been used by generations of Slavic studies students, as well as by members of diplomatic and military organizations in the United States and Western European countries. The largest number of textbooks and manuals were published before and after World War II, authored by professors of Slavic studies at renowned and prestigious universities. Most of these textbooks and manuals are intended for beginners in Serbian language learning. Based on their content, visual presentation, and didactic-methodological structure, they are classified as instructional materials designed to meet the needs and abilities of foreign learners of Serbian.

Keywords: Serbian as a foreign language, United States, Western Europe, universities, textbooks, manuals